

Kap 57 : Prins Eugen (I) (1865-1905) – ”Målarprinsen”.

Den 1 augusti 1865 föddes Eugen Napoleon Nikolaus Bernadotte, prins av Sverige & Norge, hertig av Närke och 5:a i tronföljden. Födelsen ägde rum på Drottningholms slott. Det finns föga att säga om hans skoltid. Han höll låg profil under terminerna & blommade ut under loven:

Den yngste av dem, "lille Ten", var jämnårig med min morbror Gunnar [Nyblom]. Den ene var svarthårig, den andre lingul. Men bägge var de små lockiga och godhjärtade gudsänglar – och samtidigt ganska stora rustbussar. Det berättas ännu i familjelegenderna, hur de släppte in sina kaninungar att springa bakom bokhyllorna i slottets bibliotek och hur de matade svanorna i parkens romantiska dammar med drottningens bästa gräddbakelser. Allt som var färg och "vackerhet" var dessa smågossars förtjusning - det var riktigt svårt att hindra dem från att skövla trädgårdsanläggningarnas blomsterprakt. Allra roligast var det dock när de två syskonskarorna skrudade sig i gamla brokadtrasor och mer eller mindre förfallna teaterrekvisita, som de hittade i skrubbar och vindskontor. Så utstyrda sjöng de och agerade på den mystik fyllda, halvskumma scenen - med eller utan publik. Den gången de inför sina föräldrar och hovet uppförde historiska tablåer fick de emellertid ganska allvarsamma skrapor. Som sluteffekt hade de nämligen valt statykungarna i "Torget". Det gick ännu an med den lätt chargerade framställningen av Karl XII som ett lejon mellan fyra krukor, men deras dråpliga återgivande av Karl XIII som en kruka mellan fyra lejon ansågs synnerligen opassande och vanvördigt.¹

Liksom bröderna gick han först i slottsskola, med början 1874 tre år i Beskowska skolan, sedan åter i slottsskola under fil dr Johan Otto von Friesen (1834-1913). I undervisningen ingick dans, fäktning, ridning, botaniska exkursioner och (för Eugen som ansågs ha talang) teckning & målning. Hans första konstundervisning var under vinterloven 1876 & 1877 som han tillbringade i Tyskland tillsammans med sin mor. Hans svenska lärare i dessa ämnen var konstnärerna Geskel Saloman & Gillis Hafström som båda lät honom öva fundamenta: Klossar, skuggor, träd, landskap, kroppsdelar, akvarell & olja. Något försök att förlösa honom konstnärligt var det dock inte fråga om. Den 9 december 1881 konfirmerades han i slottskapellet av biskop Anders Beckman. Någon religiös övertygelse har han aldrig visat på prov på men han tyckte om orgelmusik.

von Friesen slutade sin anställning 1881 varför de sista två åren av Eugens gymnasietid bestod av självstudier under ledning av speciallärare: Svenska, tyska, franska, engelska, logik, matematik, fysik, statskunskap & historia. Eugen var intellektuellt försigkommen och klarade sig bra utan alltför långa läxpass. 1883 års riksdag avlade han sin trohetsed. I november det året insjuknade han i gulsot varför studentexamen – inför den vanliga publiken av svenska & norska statsråd – sköts upp till den 26 februari 1884. Censorer var professor Carl Georg Björling, professor Daniel Sundén & akademiadjunkten Per Adolf Geijer. Dessa grillade honom i statsrätt och svenska & franska språket. Eugen var bäst i moderna språk. Sämst i latin. I vuxen ålder var han bäst i franska, sämst i engelska. Han talade också ”turistitalienska” och norska.

Eftersom Eugen aldrig slängde något är källäget utomordentligt. Det finns tre längre biografier (Wennerholm 1982; Zachau 1989 & 1991; Brummer 1998a) och 24 kortbiografier, minnesböcker & reportage (Almén 1893: ss. 335-338; Jaya 1913: ss. 51-61; Nyblom 1922: ss.

¹ Posse 1948: ss. 63-64.

314-320; Swahn 1930: ss. 243-254; Lundberg-Nyblom 1931: ss. 136-145; Lundberg-Nyblom 1933; Lindgren 1944; Pauli 1944; Strömbom 1945; Lindgren red. 1948; Arvidsson 1951; Hildebrand 1953; Gerhard 1957: ss. 222-232; Asplund: ss. 235-243; Strömbom 1965; Elgklou 1978: ss. 141-145; Ohlmarks 1980: ss. 126-127; Weibull 1991: ss. 110-115; Elgklou 1995: ss. 205-211; Skott 1996: ss. 220-239; Söderholm 2003; Lindqvist 2010: ss. 83-85; Christensen 2013; Norlin 2015: ss. 163-170; Meister 2018).

Utställningskatalogerna & konstkritiken innehåller mycket biografiska uppgifter (Levertin 1905; Brisning 1908; Gauffin 1915; Fåhraeus 1925; Nordensvan 1925: ss. 395-399; Pauli 1934; Silfverstolpe 1935; Waldén & Jonsson red. 1935; Lindgren 1939; Lindgren 1948; Serner 1948; Lindgren 1962; Lindwall 1979; Widman 1986; Lindwall 1994; Widman 1995; Brummer 1997a & 1997b; Brummer 1998b & 1998c; Hallén 1998; Brummer 1999; Wistman 2002; Wistman 2003 & 2004; Brummer & Smoliansky 2004; Brummer 2005a & 2005b; Sidén 2014; Rydberg 2014; Meister & Sidén red. 2015).

Det finns även specialstudier av Eugens läsvanor, målningsteknik, mecenatskap m m (Gram 1995 & 1998; Andréasson 2001; Jensen 2001; De Geer 2008; Wistman 2008). För egen hand har Eugen skrivit en reseskildring (Bernadotte m.fl. 1886), publicerat två brevsamlingar (prins Eugen 1942; prins Eugen 1945) och det finns en del småtryck av förord, tal & artiklar. Eugens verk, cirka 3000 nummer, förtecknades & digitaliserades 1996-1998 inom SESAM-projektet. Även 11 tusen brev & handlingar till, från, av & om Eugen förtecknades.

Brevsamlingarna har utsatts för kritik: ”Skillnaden mellan originalversionen och den publicerade lydelsen kan vara avsevärd, likaså varierar dateringen. En mera komplett och vetenskapligt redigerad utgåva av prins Eugens omfattande korrespondens må här framföras som ett önskemål.”² En kontroll mot originalen visar att Eugen gärna framställde sig som mera framsynt och balanserad än han var vilket har tagits ad notam. Den största svårigheten med att skildra Eugens liv är dock hans rastlösa aktivitet som gör det svårt att skilja stort från smått. Skildringarna får gärna något av krönika, referat eller statistik över sig. Min egen skildring är ett urval av vad jag bedömer som stort eller representativt. Det gör framställningen något ryckig.

*

Efter sin försenade studentexamen skulle Eugen liksom bröderna studera vid Uppsala universitet. Någon alltför nitisk hovtjänsteman tog kontakt med ledningen för att ordna mottagandet. Nu inträffade det pinsamma att Södermanlands & Närke nation med röstsiffrorna 43-28 vägrade att välja in honom som hedersledamot. I och för sig helt korrekt eftersom Eugen inte gjort sig förtjänt av utnämningen.³ Eugen skrev i stället in sig vid Stockholms nation och några dagar senare även vid universitetet i Kristiania med juristen Ludvig Aubert & statsvetaren m m Yngvar Nielsen som mentorer. Aubert ansvarade för att hans utbildning inte blev för partipolitiskt ensidig. Han lyssnade på föreläsningar i norsk historia av professorerna Ludvig Daae & Ernst Sars. Sars moderna blandning av nationalism, positivism & darwinism gjorde ett djupt intryck. Några studentkontakter förekom inte. Eugen & hans adjutant var de enda åhörarna. Under fritiden vallade Nielsen runt dem bland Kristianias institutioner & sevärdheter.

² Gram 1998: s. 12.

³ Dagens Nyheter 1884-01-30.

Röstresultatet hälsades av Uppsalastudenterna som en välkommen näsknäpp åt kungahuset och nationsledningen avgick. Samma sak höll på att upprepa sig vid Stockholms nation men beslutet gick, efter en hetsig debatt, igenom med 228-111.⁴ För att slippa vidare bråk beslöt sig Eugen att i stället under året studera för sin officersexamen. Liksom i slottsskolan hade han privatlärare. Den 20 december examinerades han och efter jul bjöd föräldrarna honom som belöning på en resa Nice-Kairo-Jerusalem-Konstantinopel-Bukarest. Han var inte tillbaka i Sverige förrän i maj 1885. Under resan sammanstrålade han med bröderna Oscar & Carl och de skrev gemensamt en bok om sina upplevelser. Det är en reseskildring med strödda biografiska inslag varav framgår att Eugen entusiastiskt shoppade i Kairos basarer.⁵

Under resan insjuknade Carl i tyfus och blev sängliggande i Istanbul. Föräldrarna reste ned för att vara vid hans sida. Fadern reste hem när han övertygat sig om att ingen fara förelåg. Eugen och mor Sophia besåg Istanbul och Eugen överlämnade storkorset av S:t Olavsorden till sultanen. Efter Carls tillfrisknande gjorde modern sönerna sällskap under hemresan genom Rumänien där de träffade sin halvkusin drottning Elisabeth av Wied. Eugen var hemma i mitten av maj och började då en tjänstgöring vid livregementets husarkår där han en tid exerceerade rekryter. Eugen framställde det senare som att han denna tid reflekterat över att liksom sin bror Carl göra allvar av den militära karriären men övergett tanken. Detta förefaller som en efterkonstruktion. Han uppskattade ridning som motion men fortbildade sig inte, deltog vartannat år i övningarna på Sannahed för att det förväntades av honom och övergick 1898 till reserven. Några vänskapsband med andra officerare verkar han inte ha slutet.

Den 29 september 1885 anlände Eugen till Uppsala tillsammans med sin guvernör landshövdingen m m Gunnar Wennerberg (1817-1901) & sin kammarherre friherre August Stiernstedt (1812-1880). Denna gång var mottagandet utan anmärkning. Han togs emot vid järnvägsstationen av både landshövdingen, ärkebiskopen, universitetets rektor, fakulteternas dekaner och ett antal lärare & studentkårsrepresentanter. På planen utanför hade allmänna sången ställt upp sig och sjöng "Vårt land". Studentkårens nyvalde ordförande docent Trygger höll ett anförande:

E.k.h.

På Upsala studentkårs vägnar hälsar jag eder välkommen till den svenska odlingens hufvudsäte. Det gemensamma arbetet att göra oss värdiga konung och fosterland skall, hoppas vi, knyta ett ouplösligt band mellan eder och Upsala studentkår. Upsala studenter, höjen ett fyrfaldigt lefve för hertigen af Nerike, prins Eugen!⁶

Eugen tackade så mycket för mottagandet och flyttade liksom bröderna in i Prinshuset på Bäverns gränd 6. Några dagar senare uppvaktades han av Stockholms nations kurator, den blivande statsministern Karl Staaff. Denne hade tidigare uttryckt sig som att kungadömet var en kvarleva från medeltiden men tog denna dag skeden i vacker hand. Eugen tackade med en bjudning. Södermanlands & Närkes nation hade nu ångrat sin tidigare inställning och ville välja in Eugen som hedersledamot. Erbjudandet framfördes till Oscar II som undanbad sig å sonens vägnar.

Eugen kom att tillbringa tre terminer i Uppsala. Schemat var i början ungefär som brödernas: Filosofi för professor Erik Olof Burman, Historia för professor Harald Hjärne & docent Claes Annerstedt, Statskunskap för professor Oscar Ahlin och Litteratur- & Konsthistoria för

⁴ Dagens Nyheter 1884-02-12.

⁵ Bernadotte m.fl. 1886.

⁶ Dagens Nyheter 1885-09-29.

professor Carl Rupert Nyblom. Burman & Nyblom gav enskild undervisning på Prinsgården så att Eugen skulle känna sig fri att fråga & ha åsikter. På Wennbergs initiativ umgicks han även i Nybloms hem och frun i huset författarinnan Helena Nyblom (1843-1926) kom att få ett varaktigt inflytande över hans konstnärsliv. I motsats till mor Sophia var Helena Nyblom insatt i konstnärspblematiken, varmt omtänksam och såg till honom som person – en välkommen kontrast till mor Sophias mera flinthårda inställning att sätta kungahusets intressen i första rummet. I övrigt hade Eugen hedersuppdrag för Stockholms nation, fêterades, dansade, deltog i släd- & ridpartier, skinnade & jagade. Det senare mest för att komma ut i naturen – någon Nimrod var han inte. Balerna var mycket enkla med en dragning åt rena logdansen. Eugen hade ingen sångröst, var inte ens musikkunnig, men invaldes som hedersledamot i OD och fick vara med och lyssna. Han blev även hedersledamot i vetenskaps societeten.

Eugen gick en à två gånger i veckan i skola för landskapsmålaren Wilhelm von Gegerfelt – huvudsakligen akvarellmålning av stilleben. Gegerfelt var i Uppsala för att slippa sina franska uppdragsgivare och en tid måla efter eget huvud. Den fullständiga deltagarlistan var: Ellen Thalén (1864-1956; 1888 g. von Bahr), jur stud Gunnar G:son Wennerberg (1863-1914; son till Eugens guvernör), jur stud Otto Croneborg (1863-1951), professor Nybloms dotter Ellen Nyblom (1869-1933; 1893 g. Lundberg) och termin två även Eugens adjutant Gustaf Nyblæus (1853-1928). Hustrun & dottern har gett oss varsin beskrivning av Eugen som konstnär in spe.⁷ Eugen var oerhört försynt men samtidigt envis, ambitiös och analytisk.

Konstnär ambitionerna gick ut över Eugens studier och sista terminen var det enbart estetik (=analys av enskilda konstnärers teman & teknik) för Nyblom & historia för Annerstedt. Eugen lyckades grundligt förarga Annerstedt genom att be honom bevisa alla sina påståenden om forna tider. Eugens motto denna tid var ”Jag tvivlar på allt ända till Oscar den andre.” Det var mycket diskussioner om det akademiska historiemåleriets vara och icke vara. Wennberg & professor Nyblom vurmade för akademisternas detaljmåleri. Eugen, hustrun & dottern var för det självupplevda – ”verkligheten sett genom ett temperament” som Zola uttryckte det. Dottern berättar om en diskussion hemma där Wennberg lade ut texten om sin konstuppfattning:

Landshövding Wennberg – om vilken en av mina bröder på skämt yttrade, att ”han hakar sig krampaktigt fast vid bronsåldern” – hyllade de gamla idealen och gick till strids för historiemåleriet. Allt annat måleri kritiserade han skarpt. En kväll minns jag, då han stirrade kallt på oss unga med sina vitblå ögon, slog handen i bordet och sade: ”Kom bara inte till mig och påstå, att det är lika mycket konst att måla en ost, så att den ser verklig ut, som att måla Gustaf Adolf i slaget vid Lützen”. Men hans intensiva utfall, framslungade med mäktig, domderande stämma, verkade mest som salvor av löst krut på oss ungdomar.⁸

Modern räknades tydligen till ungdomarna:

Wennerberg och min man beundrade historiemåleriet som något av det högsta uttrycket för konst. Prinsen och jag själv representerade oppositionen och kunde inte vara med om det, men vi tordes inte yttra oss högt. Prinsen ansåg sig vara för ung för att uppträda med en motsatt mening. Och jag tänkte som madammen i Andersens historia "Hjärtesorg" som säger: "Jeg er ju bare et Fruentimmer." Man hade ju att tiga

⁷ Nyblom 1922: ss. 314-320; Lundberg-Nyblom 1931: ss. 136-145.

⁸ Lundberg-Nyblom 1931: s. 139.

när de lärda herrarna samtalade och i synnerhet inte tillåta sig att säga dem emot. Alltså kröpo prinsen och jag bort i ett hörn av rummet, där vi viskande meddelade varandra våra åsikter.

...

Prins Eugen hade, liksom jag, ingen beundran för historiska tavlor, men hela hans håg låg till konsten och inte det allra minsta till akademiska studier. Däremot började han intressera sig för musik, och han är för mig ett bevis på att en människa kan sitta inne med mycket anlag för musik utan att själv vara praktiserande och att dessa anlag först kunna visa sig ganska sent. Nu tycks det mig, som om musiken hade fått den sanna, stora betydelsen för prinsen, som den bör ha för alla konstnärer. Jag kommer ihåg att efter att ha hört en kvartett av César Franck, spelad av Brysselkvartetten, sade prins Eugen: "Nu vet jag, huru jag skall måla den tavla, jag håller på med ! Då jag hörde scherzot i César Francks kvartett, stod det med ens klart för mig. Oändligt omväxlande men i en begränsad färgskala."⁹

Någon rabulist var dock inte Eugen även om han efter Norge anlände till Uppsala med ett rykte som liberal fritänkare. Hans tillnamn Röde prinsen är dock från ett senare datum. Det finns ett förkommet brev från mars 1884 till brodern Oscar där han tycks ha uttryckt radikala åsikter, oklart om de rörde parlamentarismen eller hans naturvetenskapliga samhällsfilosofi: Charles Darwin (att kampen för överlevnad är evolutionens drivkraft), Ernst Hæckel (tysk darwinist som hävdade att samhället kunde förklaras utifrån invånarnas biologi), Herbert Spencer (engelsk darwinist, som hävdade att samhället kunde förklaras utifrån grupperns kamp för överlevnad – att klasskillnader var oundvikliga, och eftersom de var oundvikliga var de önskvärda) & Pjotr Kropotkin (att samarbete är evolutionens drivkraft, inte konflikt). I Uppsala läste Wennerberg bibeln för honom varje morgon men det tycks inte ha gjort något intryck. Senare landade Eugen i Harald Høffdings utilitaristisk filosofi att mänskliga handlingarna skall leda till "så stor välfärd och framgång för så många medvetna väsen som möjligt". Magdalena Gram har analyserat Eugens bibliotek för ytterligare insikter:

När det gäller beståndet av konst- och skönlitteratur kan man med stöd av bevarade brev dra slutsatsen, att prins Eugen var förankrad i sin ungdoms intellektuella erfarenhet, det vill säga uppbrottet från idealism till materialism och realism, senare modererat av nittiotalets hyllning till skönhet och fantasi, minnen och drömmar. Fastän långt ifrån ointresserad av formproblemen kom prinsen aldrig att helhjärtat omfatta modernismen, utan såg det snarast som en intellektuell plikt att försöka förstå föregångsmännens intentioner. ... Prins Eugens läsning av skönlitteratur var intensiv och omfattade främst samtida fransk, rysk och nordisk prosa. 1880-talets litteratur, som ställde problemen under debatt, och 1890-talets mera introverta, formsköna diktning tycks ha präglat prinsens senare preferenser. För modernismens formexperiment saknade han djupare intresse.

...

Prins Eugens intresse för politiska frågor är kanske mindre känt av den publik som idag besöker Waldemarsudde, där "målarprinsen" och "blomsterprinsen" länge dominerat scenen. Politik var emellertid ett stående samtalsämne i umgänget med prins Eugen, som intensivt levde med i sin tids omvälvande ideologiska och politiska skeenden. Biblioteket omfattar också böcker i en rad dagspolitiska frågor, bland annat finner man en kollektion titlar, som tar upp den kring sekelskiftet så brinnande unionsfrågan.¹⁰

⁹ Nyblom 1922: ss. 314-320.

¹⁰ Gram 1998: s. 3.

Februari 1886 beslöt familjen Wennberg att deras son Gunnar skulle få studera konst i Paris och i april reste han. Eugen ville följa efter. Den 29 & 30 april skrev han två långa brev till sin mor om sin önskan att göra konsten till sin livsuppgift. "Mams skall ej tro att detta är något tvärt beslut. Inte heller, som jag misstänker att Mams misstänker, ett beslut framkalladt af att Gunnar reser ut. Ty då jag i höstas beslöt att börja måla hos G. [Gegerfelt] var det för att på allvar pröfva om jag verkligen hade anlag nog och lust att bli målare. ... Emellertid hade jag ett längre samtal med landshöfdingen, hvilken fullkomligt gillade mitt beslut. Han sade att om jag frågat honom i höstas skulle han varit mycket tvifvelaktig, då han då ansåg mig ha blott hvad han kallade "prinsanlag" ett utmärkt ord som precist uttrycker hvad jag tyckte sjelf. Han insåg äfven att jag härhemma aldrig kan lära mig något ordentligt, dels i följe min ställning som prins, men äfven för undervisningens skull. Äfvensom att Paris var det enda ställe som kunde komma ifråga. Han betvivlade blott något att Mamma och Pappa skulle vara med om dylika planer."¹¹

Det har efteråt framställts som att föräldrarna initialt ställde sig helt avvisande till Eugens konstnärskap men så förefaller det inte ha varit. Däremot ville de att han skulle gå slut sina universitetskurser. Oscar II konsulterade både Wennberg, Nyblom & Gegerfelt innan han bestämde sig. Wennbergs svar den 11 juni var: "Att han var artistiskt anlagd visste jag förut och derom voro ej heller hans närmaste okunniga. Jag tänkte dock alltid att fallenheten endast var en sida af de många andra lyckliga egenskaperna. som fallit på hans lott. Då han emellertid, efter sina studier för Gegerfelt, visade ett alldeles omisskänligt färgsinne, förenad med en skarp, ehuru ännu oöfvad blick för form, så började jag ändra mitt omdöme om honom. Här var något mer än löftet om ett artist diletterantkap. Här var verkligen vilkoret för en konstnärlig utveckling påtaglig. Gegerfelt hyste, utan någon af mig gjord förfrågan, samma åsikt och uttalade den [till prinsen]."¹²

Eugen påstod långt senare att hans faster Eugénie övertalat modern att släppa iväg honom men det förefaller som en efterkonstruktion. Förutom hans obestridliga talang tycks den enskilt viktigaste faktorn varit att Gustaf hunnit få två barn så att Eugen nu bara var 6:a i tronföljden. Tillräckligt långt ner för att han skulle tillåtas friheter. Dessutom hade han hela skoltiden fått de bästa lärare och uppmuntrats att måla. Hade föräldrarna sagt A fick de i rimlighetens namn också säga B.

* * *

Eugen tillbringade två år i Paris och lyckades få tre verk antagna till världsutställningen 1889 som fick vänliga recensioner. Eftersom tyngdpunkten i framställningen ligger på Eugen som kulturperson skall jag fatta mig kort om hans konstnärliga utveckling. Han var av sin tid. Först ett detaljrikt friluftsmåleri, därefter ett nationalromantiskt stämningsmåleri. Efter sekelskiftet övergick han till offentlig konst och ett ganska planlöst målade i olika stilar. Som hans bästa verk räknas Skogen (1892), Det gamla slottet (1893), Molnet (1895) & Det stilla vattnet (1901). Motivkretsen var snäv, himlar, hus & landskap, men utförda i en mängd tekniker för koloriteten, storleken och djupverkan. Den begränsad motivkrets var förmodligen orsaken till att han gjorde sina mest betydande verk i början av karriären och därefter hade svårt att förnya sig. Brummer kategoriserar hans 1890-talskonst som estetisk nationalism (att skilja från den mera öppet politiserade nationalromantiken eller kulturpatriotismen):

¹¹ Zachau 1989: ss. 38-39.

¹² Zachau 1989: ss. 41; Michanek 1993.

Ett klasslöst folk står i andakt inför naturen uppenbarad av den allseende konstnären. Borta är Rikets utanverk, hierarkierna och symbolerna. Borta är föreställningen om nationen som en härskara, utgörande massa, antal och styrka, men icke en samling av fria människor, där individerna hämtar sitt värde ur sig själva. Visionen var ett uttryck för tron på en nationell självkänsla befriad från patriotism, om en gemenskap frammanad av en uråldrig jordande.¹³

[Eller som Karin Boye uttryckte det i sin dikt En målares önskan (Moln 1922): ”Jag ville måla en träsked så, att människorna anade Gud!”]

Eugens biografiker Eric Wennerholm intervjuade konsthistorikern Sixten Strömbom om saken:

- Du anser väl att i en biografi över prins Eugen målaren skall sättas i första rummet?
- Nej, knappast! Han var förvisso tekniskt skicklig, artistisk. Han sökte harmonin, och den äkta känslan i hans verk är inte att ta fel på, där fanns ingen humbug. Sammanfattningsvis kunde man om prins Eugens konst säga att den är en syntes av nordisk romantik och klassisk formgivning. Men den väsentliga, verkligt betydande insatsen gjorde prins Eugen som en frisinnad kulturbärare! Genom sin tro på konstens och kulturens betydelse för alla människor, genom sin nobless i tänkesättet, sin fördomsfrihet och naturligtvis genom sin ställning i samhället gav han socialt anseende åt konsten och konstnärerna i Sverige.¹⁴

Andra har varit mindre högaktningfulla och påpekat det sterila i en vykortskonst helt renons på levande varelser. Omdömen som ”att hans liv var hans vackraste konstverk”¹⁵ stämmer till eftertanke om vad hans koteri egentligen tyckte om honom. T ex Ferdinand Boberg ansåg visserligen att Eugen förtjänat sitt beröm men undrade om han begrep vilken hjälp han haft av sin ställning.¹⁶ Eugen själv var osäker och betraktade allt beröm som smicker. Vad hans mor & faster ansåg om hans produktion vet vi inte men det finns en historia om hans far:

Till de personer vilkas omdöme prins Eugen skattade högst hörde hans far. Oscar II sade ibland rent ut vad han tyckte och tänkte om sonens måleri på ett mera rått än hjärtligt sätt. Gunnar G:son Wennerberg berättade för sina föräldrar om ett sådant tillfälle i prinsens ateljé [cirka 1890]. Hans mor, Hedda Wennerberg, vidarebefordrade sedan historien till en av sina döttrar, Signe Taube:

Kungen satt sig midt framför den [målningen] några sekunder och sade: ”Ja, min käre Eugen, man ser på naturen på olika sätt. Du ser på ett sätt, jag på ett. Ditt sätt är inte mitt. Detta var bra fult”. Och efter några andra lite vänligare ord om atelien etc. så rusade han ut igen.¹⁷

Även om Oscar II inte delade Eugens konstuppfattning var han angelägen om att sätta sonen i arbete. Inför konst- och industriutställningen i Stockholm 1897 såg han till att Eugen fick ansvara för konsten. Eugen skötte sig bra och som en belöning slapp han officersuppdraget. Han fortsatte dock med sina representationsuppdrag. I hovkretsar uppfattades han som udda men inte på något sätt provokativ. Det tycks ha berott på att även om han utåt var känd som

¹³ Brummer 1998a: s. 94.

¹⁴ Wennerholm 1982: s. 218.

¹⁵ Gerhard 1957: s. 217.

¹⁶ Nyström 1992: s. 287.

¹⁷ Zachau 1989: s. 249.

”chef för oppositionen inom kungaborgen” – han sympatiserade både med rösträtten & arbetarrörelsen – stannade det vid ord. Eugen var inte på något sätt republikan. Han stödde en stark kungamakt, men som inte fronderade mot sin egen regering på det sätt Gustaf V gjorde. Det kunde sluta med förskräckelse.

*

Wistman¹⁸ fyrdelar Eugens roll som kulturperson i samlare|mecenat, kommittéryttare, opinionsbildare, konstnär och landar i slutsatsen att Eugen som samlare|mecenat stödde modern figurativ konst i allmänhet, som sällskapsmänniska & ordförande i kommittéer hade en medlande roll, som opinionsbildare stödde Konstnärsförbundets liberala värderingar och att han skilde på sitt offentliga & sitt privata jag: Som offentlig person var han neutral. Som konstnär & privatperson förbehöll han sig rätten att ta ställning. Rågången var ofta svår att upprätthålla. Hans ställning som kunglig person gav en oproportionerlig tyngd åt hans privata åsikter – vilket ibland besvärade honom, ibland tjänade hans intressen – och han utsattes för kritik.

Konstnärskollektivet var Eugens Paristid delat i två läger: Konstakademien|Nationalmuseum (etablissemang) & Konstnärsförbundet (opponenterna, pariserpojarna). Förbundet bildades 1886 och hade då 85 medlemmar. I och med bildandet av Svenska konstnärers förening 1890 sjönk antalet medlemmar till 26. Eugen hade svårt för förbundets politiska radikalism (hela styrelsen anslöt sig 1900 till Frisinnade klubben) och blev 1889 ledamot av Konstnärsklubben och 1890 av Svenska konstnärers förening som båda var mindre politiserade. Eugens koppling till Konstnärsförbundet var genom det privata företaget Konstnärskonsortiet (1891-c. 1900) som organiserade förbundets utställningar. Hans koppling till etablissemang var att han februari 1889 valdes till 1:e hedersledamot i Konstakademien, recipierades den 26 oktober, och den 25 januari 1890 valdes till akademiens representant i Statens inköpsnämnd för konst. Fram till 1908 deltog han regelbundet i dessa akademiens sammanträden och talade i Konstnärsförbundets sak. Trots att han inte var ledamot i Konstnärsförbundets styrelse var hans ställning inom förbundet sådan att han tillfrågades i viktiga frågor.

Konstnärsförbundet existerade 1886-1920 varför Eugens karriär som medlare har en början och ett slut. 1920 hade resten av samhället hunnit ifatt. I början bestod ”medlandet” av konversationsaftnar på Konstnärsklubben, kägelpartier på Lidingöbro värdshuset & Stallmästargården och gemensamma sommarfester på Balingsta. Den 15 februari – 15 mars 1893 hade förbundet en retrospektiv utställning av Ernst Josephsons produktion i föreningens lokaler. Bland verken märktes Strömkarlen. Eugen trodde sig ha en sådan ställning att han kunde få Nationalmuseums inköpsnämnd att åtminstone acceptera målningen som en gåva:

Strömkarlen kom till 1884. Eugen såg den för första gången när den september 1885 ställdes ut på Blanchés konstsalong som en del av ”Opponenternas utställning”. Den har sedan tillkomsten 1884 fått ikonstatus men tycks då varit kontroversiell även inom Konstnärsförbundet och hängdes vid utställningen så högt att det tog ett tag innan Eugen lade märke till den. Hans kommentar var: “Behöver man beundra den tavlan?” Så småningom tänkte han om, köpte in den för egna pengar och ville skänka den till Nationalmuseum som en del av deras permanenta utställning. Nationalmuseum vägrade ta emot den på de villkoren.¹⁹ Eugen blev rasande. Som prins var han inte van vid att bli ratad:

¹⁸ Wistman 2008.

¹⁹ Strömbom 1965: s. 69; Wählin 1912: ss. 257-260.

Det är för resten märkvärdigt att jag kunnat skriva något alls i kväll ty jag är egentligen så ursinnig att jag allt emellanåt måste upp och gå på golvet och svära ve och undergång åt museinämnden, som, enligt hvad jag underhand fått höra, ej vill antaga Josephsons Strömkarlen, hvilken jag erbjudit mig att skänka museum. Ja, de vilja nog mottaga den, om de ej behöfva sätta upp den tills vidare!!!!!! Hvad sägs! Jo nådigst hysa taflan på sin vind, dertill vilja de nedlåta sig. Men det skola de allt slippa. De skola nog komma att ångra sig både det här och alla andra gamla synder. Måtte jag vara sådan riktigt beherskadts ilskan i morgon då Upmark kommer!²⁰

Nationalmuseums inköpsnämnd bestod vid tillfället av Nils Fredrik Sander (1828-1900), Fritz von Dardel (1817-1901), Gustaf Upmark d.ä. (1844-1900), Per Åke Holm (1835-1903) & friherre Johan Nordenfalk d.y. (1830-1901). Eftersom hela nämnden 10 år senare avlidit och ersatts av mera vänligt inställda personer kan Eugen ändå sägas ha avgått med segern. Strömkarlen blev en del av hans radikala image, fick en hedersplats i hans villa Waldemarsudde, lånades flitigt ut och har blivit emblematiske för det nya måleriet även om Josephsons kolleger när det begav sig var ambivalenta mot hans tolkning av motivet. T ex Karl Wåhlin uttryckte det som att: ”Strömkarlen hör till den sällsynta kategorin av konstverk som är utan föregångare och utan efterföljare.”²¹ Han ansåg ”Näcken” från föregående år vara ett mera helgjutet verk.

Eugen blev efter debaclet med Strömkarlen försiktigare, tog bara de strider han kunde vinna och verkade helst i bakgrunden genom att stöda likasinnade. Som ordförande 1895/97 för Stockholmsutställnings konstavdelning kunde han dock inte helt undvika konflikter:

Konstutställningen omfattade samtida engelsk, rysk, kontinental & nordisk konst: Ilja Repins ”Båtdragare vid Volga” var det stora publiknumret. Två Tahitimålningar av Paul Gauguin ansågs för vågade för att ställas ut. Eugen tillbringade flera månader på resor för att personligen övertala diverse konstnärer att skicka bidrag. Den svenska avdelningen innehöll 667 arbeten av 175 konstnärer. Även Strömkarlen fanns med. Eugen presiderade under utställningen även över ett tre dagar långt nordiskt konstnärsmöte, det första sedan 1866. Han skall även denna gång ha försökt tvinga på Nationalmuseum ett önskat verk – en gipskopia av Rodins ”La voix intérieure”. När Upmark vägrade ta emot även den blev han och resten av museinämnden uppkallad till Oscar II på slottet för en personlig skrapa.²²

Konstnärsförbundet hade som princip att aldrig ställa ut i samma lokaler som andra men fick ge sig. Deras urval sköttes dock av en separat jury. I urvalet ingick sex verk av Eugen som således ställde ut under deras banér, inte under Svenska konstnärernas förening.

Ledamöterna i kommittén var Carl Anton Ossbahr (livrustkammaren; sekreterare), Gustaf Oscar Björck (KA; kommissarie), Gustaf Olof Cederström (KA), Johan Theodor Lundberg (KA), Johan Georg Otto von Rosen (KA), Richard Berg (KF), Anders Zorn (KF), Gustaf Ferdinand Boberg (arkitekt), Erik Gustaf Folcker (Svenska slöjdföreningen). Kommittén höll ett tag på att splittras – särskilt Zorn var lagd för

²⁰ prins Eugen 1893.

²¹ Wåhlin 1912: s. 258.

²² Strömbom 1965: ss. 116-118.

odiplomatiska utfall – men Eugen lyckades hålla den samman.²³ Eugens blandning av kompromisser och egna ställningstaganden togs illa upp. Han kritiserades under och efter för partiskhet & svagt ledarskap.²⁴

Under en Parisvistelse april 1900 drabbades Eugen av en influensa som utvecklade sig till en lunginflammation och han var oktober 1900 – maj 1901 intagen på sanatorium. Han trodde sig även ha reumatism men det var en abscess i vänster höftled. Han opererades den 7 januari 1903²⁵ och låg därefter länge till sängs. När han kom upp var han försvagad och bar under sommaren en järnställning för att avlasta ryggen. Till hösten var han återställd. Det var dock slut på ridningen som ersattes med cykling, långpromenader, sällskapsdans, kägla, bowling, golf & tennis.

Mor Sophia trodde först att lunginflammationen var tuberkulos vilket av omgivningen broderades ut till att Eugen led av en tuberkulös tumör i ryggraden som till två tredjedelar fränt sönder en av kotorna och att abscessen fortsatt genom bröstkorgen och ut på andra sidan. Uppgifterna tycks härröra från Richard Berghs hustru Gerda.²⁶

I övrigt var Eugens hälsa god även om han led av en tilltagande dövhet. Han rökte inte men var överviktig och förefaller ha druckit en hel del. 1943 opererades han för prostatatabesvär. Dödsorsaken den 17 augusti 1947 tycks ha varit hjärtsvikt. De sista åren hade han svårt för trappor och fick bäras.

*

Eugens personliga utveckling 1885-1905 har diskuterats under två rubriker: Dels hur hans sociala position försvårade för honom att bli en i konstnärskollektivet, dels hur han hanterade sitt känsloliv när han nu valde att leva i celibat. Han klagade sin nöd för Helena Nyblom:

... det värsta var, att jag märkte att jag ändå satt kvar på min »prinspiedestal», fastän jag hade inbillat mig att jag lyckats krypa ner ifrån den. Jag plågas af att känna att jag i grund och botten inte är homogen med den krets der jag helst skulle vilja och behöfver höra hemma. Jag trodde jag kommit längre i det afseendet ... Det värsta är då människor och dertill sådana som man håller af och hvilkas omdöme man sätter värde på, uppfatta de sträfvanden, som man gjort till sin lifsuppgift, endast som behagligt tidsfördrif.²⁷

Dag Widman har hittat ytterligare brev av samma karaktär och anser konflikten vara drivkraften i Eugens konstnärskap. När han försonat sig med sin situation var skapandet över:

Det är påfallande hur prinsens sinnesstämning svänger mellan mörkt och ljus under dessa ungdomsår. Han känner sig stundvis utan fast grund att stå på, «husvill i världen», som han uttrycker sig i ett brev. «Jag har ju länge arbetat på att komma loss från mina gamla lefnadsförhållanden, och der blir jag nog aldrig på samma sätt hemmastadd igen. Och i de nya blir jag ändå alltid en främling». [Till Helena Nyblom 23 maj 1893.]

²³ Strömbom 1965: ss. 101-102; Wistman 2008: ss. 267-268; Björk 2015: ss. 160-161.

²⁴ Wistman 2008: ss. 267-268.

²⁵ Svenska Dagbladet 1903-01-08.

²⁶ Wennerholm 1982: s. 128, 1903-02-19.

²⁷ prins Eugen 1942: s. 111, 1891-11-02 eller 03.

Sin disharmoni och ensamhetskänsla gav han sommaren 1893 uttryck för i en stor målning som numera ingår i det svenska nationalmedvetandet - *Det gamla slottet*. Det var också det verk som stod hans hjärta närmast genom åren.²⁸

Att Eugen i början hade svårt för att bli tagen på allvar som konstnär sammanhänger delvis med hans låga produktion, 1885-1905 i genomsnitt 4.3 verk/år (n=91, min=1, max=8). Han ställde ut en gång om året men vägrade att sälja. Hade han inte haft apanage hade han svultit. Räknar man med skisser och utkast var produktionen betydligt högre men verksamheten hade definitivt något av löjtnantsmåleri, hobbyverksamhet och sysselsättningsterapi över sig. Det var inte så att han låg på latsidan – långa perioder levde han i ateljén och försummade sin hygien – men han hade svårt att finna sin väg, experimenterade mycket och hade inga ekonomiska incitament att ta sig samman. Han påstås t o m ha blivit fysiskt illamående vid bara tanken att en målning var gjord av ekonomiska eller andra lågstående skäl och inte av ”inre nödvändighet”.²⁹

Eugen förefaller inte heller ha varit särskilt lätt att umgås med eftersom han krävde respekt för sin ställning samtidigt som han skulle behandlas som en i gänget – en ganska omöjlig ekvation. Det fungerade bäst med äldre vänner som Richard Bergh (1858-1919), Georg Pauli (1855-1935) & Anders Zorn (1860-1920) – alla framgångsrika personer med gott självförtroende, medvetna om Eugens börd men renons på smicker. När dessa under 1920-talet ersattes av andra blev det svårare: “Han glömde aldrig att han var en kunglig person. Ovanför en viss gräns fick inte intimiteten gå, kronan åkte på med en väldig fart, när den kungliga värdigheten var i fara. De som i konstnärsumgänget missförstodde hans kamratliga uppträdande därefter att de kallade honom du blev snart utfrusna.”³⁰ Att gå emot Eugen hade även sina risker. Att döma av de incidenter som finns nedtecknade, främst då affären med Strömkarlen, var Eugen kapabel att hålla en konflikt vid liv hur länge som helst.

²⁸ Widman 1995: s. 24.

²⁹ Zachau 1989: s. 321.

³⁰ Gerhard 1957: s. 231.